

Anjalan kirkko ja Kustaa III:n sota

Kirkkoihin ja niiden rakentamiseen liittyy runsaasti kansanperinnettä ja kiertäviä tarinoita, jotka toistuvat monella paikkakunnalla. Niitä ovat erityisesti kirkon paikkaa tai kirkon rakentamistapaa koskevat kertomukset. Kirkon tai kellotapulien suurta kokoa tai komeutta on yritetty selittää vaihtuneilla piirustuksilla tai mittayksiköiden sekaannuksella. Epätavallisen taidokkaaksi ja hienoksi koettuja sisustuksen osia on usein pidetty sotasaaaliina. Esimerkiksi monet 1600-luvun saarnastuoleista kerrotaan tuoduiksi kolmikymmenvuotisesta sodasta, sama koskee myös alttaritaulujen barokkikehyksiä. Todellisuudessa Saksasta peräisin olevaa sotasaaalista on Suomen kirkkoissa vain vähän. Porvoon tuomiokirkon alkuaan Viipurissa ollut keskiaikainen ehtoolliskalkki, Pernajan ja Rauman kirkkojen keskiaikaiset alttarikaapit sekä viimeksi mainitun kirkon mahtava messinkikruunu lienevät harvoja Suomesta tiedossa olevia ”oikeita” sotasaaaliita.¹

Valtion keskushallinnon ja erityisesti kuninkaan rooli 1700-luvun jälkipuoliskolla voimaan astuneessa kirkkojen piirustusten hyväksymismenettelyssä ja kolehtiavun myöntämisessä on sekin johtanut joskus omaperäisiin tulkintoihin. Kesäkuussa 1967 Anjalan kirkon korjauksen jälkeistä uusintavihkimystä edelsi kaksi pientä uutista Helsingin Sanomissa.² Ensimmäisessä käsiteltiin kirkossa tehtyjä entisöinti- ja korjaustöitä. Niihin todettiin sisältyneen käytännön parannuksia, kuten uudet penkit, mutta myös kuoriseinällä olevan verhomaalauksen, draperian, restaurointi. Seuraavan päivän uutinen oli otsikoitu näyttävästi ”Esirippu ei tehnyt kirkosta teatteria”. Siinä kerrottiin Anjalan kirkon vuosien 1788–90 sodassa kärsimästä hävityksestä sekä kuningas Kustaa III:n osoittamasta mielenkiinnosta sen korjaukseen. Sitä osoittivat toimittajan mukaan kuninkaan hovimaalarillaan teettämä alttaritaulu sekä kuoriseinän ja saarnastuolin esirippumaalaukset. Uutisen mukaan kuninkaan kuullen oli kylläkin ihmetelty kirkon tulevan muistuttamaan näiden esirippumaalauksen takia liiaksi teatteria. Kuningas oli kuitenkin todennut kirkkojen olevan muutaman vuosikymmenen kuluttua teattereita. Uutisen kirjoittajan perusteluna tarinansa todenperäisyydelle oli toteamus kuningas Kustaa III:sta innokkaana rationalististen valistusaatteiden kannattajana.

---

¹ *Porvoon tuomiokirkon taidearteet*. Näyttelyluettelo, Porvoon museo 1978, 7–8; Antell, Kurt, *Pernå Sockens historia* 1. Helsingfors 1956, 427; Hyvönen, Heikki, Kiinteä sisustus, taideteokset ja esineistö. *Rauman kirkot*. Suomen kirkot 16. Museovirasto 1990, 70, 103–104.

² *Helsingin Sanomat* 16.6. ja 17.6.1967.

Kuva 1. Anjalan kirkko. Valok. Marja Terttu Knapas 2003.

Fig. 1. Anjala Church. Photo: Marja Terttu Knapas 2003.

Nykyisen kirkon rakentaminen

Anjalan kirkko kuuluu pikkuvihan rauhattomuuksien jälkeen eri puolilla maata käynnistyneeseen kirkkojen vilkkaaseen rakentamiskauteen. Väestön kasvu johti suurten emäseurakuntien jakamiseen ja uusien kappeliin tai saarnahuoneiden perustamiseen pitäjien kaukaisimpiin osiin. Myös moni jo 1600-luvulla rakennettu kirkko korvattiin uudella ja suuremmalla.

Ensimmäinen kirkko Anjalan kartanon läheisyydessä oli vaatimaton saarnahuone, jonka rakentamiseen valtaneuvos, kreivi Fabian Wreden tiluksilla asuneet talonpojat olivat saaneet luvan vuonna 1692 annetulla kuninkaallisella kirjeellä ja jossa pidettiin jumalanpalvelus joka kolmas sunnuntai.³ Nykyisen kirkon, joka sekini oli muodollisesti katsottuna alkuaan saarnahuone, rakentamisesta tiedetään niukasti.⁴ Se lienee kuitenkin ollut valmiina vuoden 1755 aikana, jolloin kirkkoon laadittiin ensimmäinen penkkijär-

³ Akiander, Matthias, *Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift* I. Bidrag till kännedom af Finlands Natur och Folk 13, Finska Vetenskaps-Societeten 1868, 85; Oksanen, Eeva-Liisa, *Anjalan historia*. Myllykoski 1989, 179–181.

⁴ Oksanen 1989, 305; Piispa Zachris Cygnaeuksen tarkastuspöytäkirjassa 27.7.1796, § 12, mainitaan kirkon rakentamista 1750-luvulla käsittelevät, langalla toisiinsa liitetyt asiakirjat, jotka kehoitetaan sitomaan vihoksi ja pitämään hyvässä tallessa. Seurakunnan arkistolähteet, ellei toisin mainita Suomen Sukututkimus-seuran mikrofilmit. Kansallisarkisto (KA).

jestys.⁵ Loviisan kirkkoherra David Starckin vuonna 1761 kirjoittamassa historiallisessa kuvauksessa Loviisan kirkkoherrakunnasta sekä sen annekseista Elimäestä ja Ruotsinpyhtästä todetaan Anjalan kartanon luona oleva, Sofiaksi kutsuttu kirkko joitakin vuosia sitten uudelleen rakennetuksi.⁶ Kirkolle annettu nimi viittasi silloisen kuninkaan Adolf Fredrikin ja kuningattaren Lovisa Ulrikan tyttäreeseen, vuonna 1753 syntyneeseen Sofia Albertinaan, tulevan kuningas Kustaa III:n sisareen. Kirkon nimeämisellä hallitsijan tai kuningashuoneen perheenjäsenen mukaan toivottiin tulevaisuudessa olevan hyötyä esimerkiksi kolehtiapua anottaessa.

Kirkon pohjamuotona on itäisen Suomen 1700-luvun puukirkoille tyypillinen ristivarsistaan kapeneva ristikirkko. Sakaristo on sijoitettu itäiseen ristivarteen alttariseinän taakse. Ristivarsien kapenema on Anjalan kirkossa vajaan metrin verran, kun se esimerkiksi 30 vuotta nuoremmissa Lemminkäisten kirkossa on lähes kaksi metriä. Ristikeskuksen yllä kohoava välikattokupoli kuuluu kirkkoihin 1700-luvun alkupuolella tulleisiin uutuuksiin. Anjalan kirkon rakennusmestariksi on sen tyylipiirteiden perusteella esitetty Leppävirran pitäjän Monninmäen kylässä asunutta, vuonna 1716 syntynyttä Arvid Junkkarista.⁷ Kirkko olisi hänen johdolla rakennetuista kirkoista ainoa, joka on säilynyt tähän päivään. Ensimmäinen niistä oli vuosina 1748–51 rakennettu Haminan Elisabetin kirkko, joka tuhoutui kaupungin palossa vuonna 1821.⁸ Korpilahden kirkko vuosilta 1753–55,⁹ Kärkölän kirkko vuodelta 1754, ”exstructor Arvid Junkkarinen a Leppävirrda”,¹⁰ kuten siinä ollut teksti kertoi, Pielaveden Kirkkosaarella sijainnut kirkko vuodelta 1759,¹¹ Karttulan kirkko vuosilta 1764–66¹² sekä Maaningan kirkko vuodelta 1765¹³ purettiin kaikki uuden suuremman kirkon tieltä seurakunnan asukasluvun lisääntyä. Rakennusmestari Junkkarinen kytkeytyy arkistotietojen perusteella Anjalan kirkkoon, mutta vasta vuonna 1773, jolloin hänelle maksettiin kirkon tarkastuksesta.¹⁴

Anjalan saarnahuoneen status muuttui vuonna 1789, jolloin siitä muodostettiin kappeliseurakunta. Se oli edelleen Elimäen emäseurakunnan alainen, mutta sillä oli oma pappi ja talous. Tämän jälkeen vapaaherra Rabbe Gottlieb Wrede anoi vielä seurakuntalaisten puolesta vapautusta kappeliseurakunnan velvollisuuksiin kuuluneesta emäseurakunnan kirkon ja pappilan ylläpidosta. Perusteluna anomukselle oli, että kappelin asukkaat olivat vasta äsken suurilla kustannuksilla osallistuneet Elimäen uuden pappilan rakentamiseen. Samanaikaisesti he olivat kunnostaneet omaa kirkkoaan, ostaneet uuden kirkonkellon, rakentaneet uuden tapulin, perustaneet uuden hautausmaan ja olivat parai-

⁵ Piispantarkastusptk. 29.7.1796; Kirkon 250-vuotishistoriaa kirjoittavan Eeva-Liisa Oksasen mukaan kirkko valmistui vasta vuonna 1796.

⁶ Starck, David, *Historiska Underrättelser om Lovisa Pastorat med dess annexer Elimä och Pyttis (1761). Bidrag till kännedom af vårt land*. Samlade och utgifna af K.G. Leinberg. I. Jyväskylä 1885, 50–51.

⁷ Klemetti, Heikki, *Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700-luvuilla*. Porvoo 1927, 65.

⁸ Pettersson, Lars, *Kirkkojen rakentaminen 1800-luvun alkukymmenille*. *Ars Suomen taide* 4, 1989, 295.

⁹ Pettersson, Lars, *Ristikirkot*. *Ars Suomen taide* 3, 1989a, 291–92.

¹⁰ Pettersson 1989a, 293.

¹¹ Kokkonen, Jouko, *Kylät kirkkojen ympärillä. Kirkkosaaren ja Penttilänlahden kylähistoria*. Pielavesi 1994, 58.

¹² Hyvärinen, Eero, *Karttulan seurakunta. 150-vuotismuisto 30.6.1913*. Kuopio 1913, 32–33.

¹³ Uuden kirkon rakentajaksi valittiin ”Arved Junckarinen ifrån Leppäwirda sokn såsom warande uti kyrkobyggnaden wäl förfaren”. Kihlakunnanoikeuden pöytäkirja 1.10.1764. Porvoon tuomiokapitulin arkisto saapuneet kirjeet 1.1.–30.6.1765. KA.

¹⁴ Kirkonkassan tilit 1773.

kaa suunnittelemassa pappilan rakentamista kappalaiselleen. Kuninkaalle edennyt asia jäi odottamaan Venäjää vastaan parhaillaan käynnissä olleen sodan loppumista. Kun se esiteltiin uudelleen kuningas Kustaa III:lle 17.8.1791 vapautti hän kappeliseurakunnan Elimäen kirkon ja pappilan hyväksi tehtävistä päivätöistä.¹⁵

Kustaan sota

Kuningas Kustaa III:n valtopoliittisiin pyrkimyksiin liittynyt Venäjää vastaan tehty hyökkäys ja siitä seurannut kaksivuotinen sota 1788–90 koetteli erityisen raskaasti silloisen, Turun rauhassa 1743 Kymijokeen siirtyneen valtakunnan rajan länsipuolella sijainnutta Anjalaa. Vapaaherra Rabbe Gottlieb Wreden asuinpaikkana ollut Anjalan kartano tuhoutui vihollisen tulituksessa heinäkuussa 1789. Kirkko välttyi tuholta, sillä sitä kohti laukaistu tykinammus ei katon läpi pudottuaan räjähtänyt ja syyttänyt kirkkoa palamaan, vaan sammui penkkeihin törmättyään.¹⁶ Seuraavan vuoden toukokuun 5. päivänä venäläiset hyökkäsivät Kymijoen ylitse Ummeljoen kylän kohdalla Anjalassa. He saivat aikaan suurta tuhoa ja hävitystä 25 päivän aikana ennen kuin ruotsalaisten joukkojen onnistui karkottaa viholliset takaisin Kymijoen itäpuolelle.¹⁷ Rauhanneuvottelut aloitettiin Värälässä elokuun alussa 1790 ja rauhansopimus allekirjoitettiin saman kuun puolivälissä. Kuningas oli aktiivisesti osallistunut Suomen sotatapahtumiin alusta alkaen ja valvoi taustalla myös rauhanneuvotteluja.

Kymenkartanon läänin maaherranvirasto antoi lokakuussa 1790 kehotuksen katselmuksen järjestämisestä Venäjän armeijan sodan aikana Anjalan kirkolle aiheuttamista tuhoista ja ryöstöistä.¹⁸ Niiden korjaukseen kuninkaalta anottava kolehtiapu edellytti vuosilta 1759 ja 1764 olevien kuninkaallisten määräysten mukaan tällaista virallista katselmusta. Kihlakunnantuomari Kristoffer Kuhlbergin johdolla toukokuussa 1791 pidetyssä katselmuksessa oli läsnä seitsemän lautamiestä Elimäen seurakunnasta, lisäksi siihen osallistui maaherran valtuuttamana edustajana kapteeni Anders Gustaf Munsterthjelm, Porvoon tuomiokapitulia edustivat kappalaiset, varapastorit E. J. Backman Elimäeltä sekä C. Österberg Loviisasta, joka hoiti myös avoimena ollutta papinvirkkaa Anjalassa. Seurakunnasta mukana oli taloustirehtööri Erik Wiberg vapaaherra Wreden edustajana sekä pari rusthollaria, lautamies ja joitakin talonpoikia. Asiantuntijoiksi oli Loviisasta kutsuttu käsityöläiset, puuseppämestari Märten Israel Backman, kirvesmies Johan Holmberg ja lasimestari Abraham Hindår.

Kirkon sisustus todettiin katselmuksessa alttaripöytää ja -kaidetta, penkkejä, lattiaa ja saarnastuolia myöten särjetyksi. Ikkunat olivat rikki ja katossa oli tykinammuksen jättämä reikä. Getsemane-aiheinen suuri alttaritaulu, jossa oli kullatut kehykset sekä kaksi pienempää taulua olivat hävinneet, samoin yksi mesinkinen ja neljä puista kynttiläkruunua. Esineistöä puuttuivat mm. vapaaherra Wreden lahjoittamat uudet ehtoollisvälineet, kullattu hopeakalkki ja pateeni sekä

---

¹⁵Oksanen 1989, 312–318; Landshövdingen i Kymmenegårds län till Kungl. Maj:t 18.11.1789. Riksarkivet (RA), Stockholm.

¹⁶”I st. bomb kula nyttjat till slägga (denna kula blef skjuten af fienden 1789 i avsigt att uppbränna kyrkan men slocknade medels rörelsebrytning mot bänkraden.” Inventointikertomus 1795. Kirkonkassan tilit 1769–1793.

¹⁷Oksanen 1989, 325.

¹⁸21.5.1791 pidetyn katselmuksen pöytäkirja sekä maaherran ja tuomiokapitulin kirjeet asiayhteydessä Landshövdingen i Kymmenegårds län till Kungl.Maj:t 28.6.1791. RA.

oblaattirasia,¹⁹ silkkinen kalkkiliina, pitsillä reunustettu pellavainen alttariliina, ruumispaarit, kaksi parivaatetta ja kolehtihaavia, tiimalasi, numerotaulu kaksine numerosarjoineen sekä karhuntaalja. Lisäksi kellotapuli oli poltettu ja kaksi kirkonkelloa kadonnut. Niistä suurempi oli vasta 1780-luvun alussa ostettu Gerhard Meyer nuoremman tunnetusta kellovalimosta Tukholmasta. Kirkkotarhan 300 kyynärän pituinen lautakatteinen hirsiaita sekä kirkosta erillään olevan hautausmaan aita ja siellä sijainnut työkaluvarasto oli tuhottu. Vapaaherra Wredelle kuulunut kauniiksi mainittu hautakappeli oli osittain rikottu ja vainajat heitetty ulos. Yhteismäärältään arvioitiin kirkon kohtaamat hävitykset 1 166 hopeataalerin suuruisiksi.

Porvoon tuomiokapituli sekä Kymenkartanon läänin vt. maaherra O. W. Ramsay puolsivat kuninkaalle kesällä 1791 kirkon korjaamista varten tehtyä kolehtianomusta. Molemmat viittasivat lausunnoissaan asukkaiden surkeaan tilaan pienessä kappeliseurakunnassa, jossa vihollinen oli polttanut kyliä ja aiheuttanut kaikkialla suurta tuhoa. Kuninkaalla oli mahdollisuus lausuntojen perusteella päättää, myönnettiinkö anojalle yksi tai useampi kolehti kannettavaksi joko yhdessä hiippakunnassa tai valtakunnan kaikissa kirkoissa.²⁰

Anjalan kappeliseurakunnan anomus tuotti tuloksen ja kuningas Kustaa III myönsi elokuussa 1791 Drottningholmin linnassa pidetyssä esittelyssä kirkon korjauksen sekä kellojen ja muun esineistön hankkimisen hyväksi valtakunnan kaikissa kirkoissa kannettavan yleisen kolehdin. Sen tuotto 2 200 riikintaalerialia oli huomattavan korkea kolehtien jäädessä yleensä pitkälti alle tuhannen taalerin. Se myös ylitti lähes puolella kirkon katselmuksessa todetut vihollisen aiheuttamat vahingot. Seurakunnalla olikin suuria vaikeuksia saada rahoja Porvoon tuomiokapitulilta, joka suostui maksamaan niitä vain tositteita vastaan. Lokakuussa 1793 vapaaherra Wrede lähestyi kappeliseurakunnan puolesta tuomiokapitulia viitaten seurakunnan huolella hoidettuun talouteen. Hän uhkasi kirjoittaa korkeimmalle taholle, mikäli kapituli ei luovuttaisi seurakunnalle kuuluvia kolehtivaroja. Tuomiokapitulin kuuluisi lisäksi maksaa neljän ja puolen prosentin käypää korkoa itselleen pidättämistään rahoista. Lisäksi Wrede totesi seurakunnan suunnittelevan luvan pyytämistä kuninkaalta kolehtivarojen mahdollisen ylijäämän käyttämisestä kouluun tai köyhäinhuoltoalaitokseen.²¹

Kellojen hankinta

Kirkon korjausta käsiteltiin kirkonkokouksessa syksyllä 1791. Venäläisten poltettua Anjalan kartanon Villikkalan kartanossa Elimäen puolella asunut vapaaherra Wrede ehdotti kirkon siirtämistä kauemmaksi valtakunnan rajasta. Tämä ei kuitenkaan saanut kannatusta. Ensimmäisiä toimenpiteitä Anjalassa oli uusien kellojen hankkiminen sodassa ryövättyjen tilalle. Tukholmalaisen kellonvalaja Jan Mårtenssonin leskeltä ostetut kellot välitti loviisalainen kauppias Elias Unonius. Ne kuljetettiin Loviisasta

¹⁹ R.A.W[rede], Rabbe Gottlieb Wrede. "Ringa Guds Wän." *Suomen kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja* XV–XVIII. Helsinki 1925–1928, 14.

²⁰ Kungliga förordningar 1759 och 1764. *Kyrkobyggnader 1760–1860*. Del 1. Skåne och Blekinge, bilaga. Sveriges kyrkor 210. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989, 276–279.

²¹ Rabbe Gottlieb Wreden kirje Porvoon tuomiokapitulille 14.10.1793. Saapuneet kirjeet syys– joulukuu. Porvoon tuomiokapitulin arkisto. KA.

neljällä hevosella rekikelillä joulukuussa 1792.²² Pienempään kelloon²³ valettu teksti kertoi, että se oli ostettu vuonna 1792 ”kuningas Kustaa III:n armossaan myöntämällä ja koko valtakunnassa kerätyillä varoilla Jumalan pyhän nimen kunniaksi ja hänen seurakuntansa hyödyksi”:

ANIALA KYRKA TILLHÖRIG:
UPKIÖPT ÅR 1792 MED DE MEDEL SOM AF
KONUNG GUSTAF DEN III:de I NÅDER
BLIFVIT BEVILLIADE OCH ÖFVER HELA RIKET
SAMLADE GUDS HELIGA NAMN TILL ÄRA
OCH HANS FÖRSAMLING TILL NYTTA.

Suuremmissa kellossa, joka valettiin 1820-luvulla rikkoutumisen takia uudelleen, oleen inskription mukaan ”kelloa ostettaessa elivät korkeasti jalosukuinen herra paroni ja kuninkaallisen Vaasan ritarikunnan komentaja Rabbe Gottlieb Wrede ja hänen rouvansa kreivitär Eva Christina Creutz Anjalan kartanon omistajat ja arvostetut aikalaistensa ja jälkipolvien muistossa”.²⁴

ÅR 1792
ANIALA KYRKA TILLHÖRIG
NÅR DENNA KLOCKA UPKIÖPTES LEFDE
HÖGVÅLBORNE HERR BARON OCH COMENDEUREN
AF KONGL WASA ORDEN RABE GOTL WREDE
OCH DESS FRY GREVINNA EVA CHRISTINA CREUTZ
ÄGARE TILL ANIALA GÅRD OCH VÄRDIGE SINE SAMTIDAS
OCH EFTERKOMANDES MINNE.

Kellot nostettiin toukokuussa 1793 niitä varten pystytettyyn avoimeen pukkitapuliin. Muutamaa vuotta myöhemmin se vuorattiin laudoilla sekä varustettiin luukuilla ja ovella, jottei lumi ja vesi pääsnyt vahingoittamaan kelloja.²⁵ Tiedossa ei ole, sijaitisiko tapuli jo tällöin nykyisellä paikallaan kirkon lounaispuolella, vai siirrettiinkö se siihen vasta 1810-luvulla kirkon luoteispuolen mäenrinteestä, jossa se oli ollut lähempänä Kirkkovuorelle 1780-luvulla raivattua hautausmaata.²⁶ Yhtenä syynä ulkoarkkitehtuuriltaan vaatimattoman tapulin mataluuteen lienee se, että sitä tarvittiin vain kellojen ripustukseen. Kellotapuliin lähes poikkeuksetta kuuluvalla korkealla pohjakerroksella oli oma funktionsa varastotilana tai läpikäytävänä, jonka kautta kulku kirkkotarhaan oli järjestetty. Tapuliosan sijoittaminen korkean hirsirungon päälle lisäsi myös kellojen

²² Kirkonkassan tilit 8.12.179.

²³ Kello jäi pois käytöstä rikkoutumisen vuoksi vuonna 1952. Aarnio, A. I., *Anjalan kirkkojen kertomaa. Nykyisen kirkon 200-vuotisjuhla*. Myllykoski 1955, 18.

²⁴ Kello rikkoutui vuonna 1816 ja se kuljetettiin Tukholmaan, jossa kellonvalaja Gerhard Horner valoi sen osittain uudelleen. Sen kyljessä on kuitenkin säilytetty kellossa ollut alkuperäinen inskriptio.

²⁵ Kirkonkassan tilit 1.4.1792; Kolehtivarojen tilitys 31.5.1793. R.G. Wreden kirje tuomiokapitulille 14.10.1793. Porvoon tuomiokapitulin arkisto, Saapuneet kirjeet syys–joulukuu 1793; Kirkkokok. ptk. 2.3.1794.

²⁶ Piispantarkastusptk. 24.7.1813.

äänen kantavuutta. Elimäen kirkon vastaavanlainen matalalle hirsikehikolle pystytetty vuorattu pukkitapuli on sekin 1790-luvulta.²⁷

Kirkon kunnostaminen

Kirkon vuonna 1791 aloitetun kunnostuksen valvojana, ”rakennusmestarina”, toimi aluksi kirkkoväärti, Ummeljoen sahakirjuri Gabriel Leisten ja syksystä 1793 lähtien kappalainen Anders Johan Kiljander. Ensimmäisenä vuorossa olivat ikkunat. Puuseppä Adam Ekberg teki niihin uudet karmit ja katselmukseen asiantuntijana osallistunut loviisalainen puuseppä Backman puitteet, joihin lasimestari Löfberg saattoi kitillä kiinnittää lasiruudut.²⁸ Ikkuna-aukot kirkossa olivat nykyisiä pienemmät ja ne on laajennettu yhdellä kolmanneksellaan alaspäin vuonna 1900 tehdyssä korjauksessa.

Ikkunoiden tekemisen jälkeen kirkon korjauksessa oli muutaman vuoden tauko. Sen aikana työn alla olivat vastaperustetun kappeliseurakunnan tarvitsemat pappilan rakennukset, joita ei oltu ennen sotaa ehditty viedä rakentaa. Ne vaativat paljon päivätöitä samalla kun seurakuntalaisten oli saatava omat tiluksensa ja asumuksensa kuntoon sodan jäljiltä. Piispantarkastuksessa kesällä 1796 kiiteltiin vapaaherra Wredeä, joka oli anteliaasti edesauttanut pappilan rakentamista mm. luovuttamalla sille tontin.²⁹

Syksyllä 1793 jatkuivat työt kirkossa. Vuorossa oli sodan aikana osin poisrevityn lattian uudelleen tekeminen. Sitä ennen korotettiin kirkon matalaa kivijalkaa ja uusittiin kosteudesta mädäntyneet lattian kannatinvasat. Työ oli varsin mittava ja siihen kuului 396 päivätyötä.³⁰ Lattian laittamista seurasi kirkon sisustaminen. Siihen sisältyi 74 ovellista penkkiä, lukkarinpenkki, sakariston kaapisto ja kalustus sekä eteläisen, läntisen ja pohjoisen ristivarren lehterien korjaus tai mahdollisesti niiden rakentaminen. Työstä vastasivat puusepät Ekberg, Wilh. Ullgren ja Jacob Nygrén.³¹ Tammikuussa 1794 kirkon sisätyöt oli näiltä osin saatu valmiiksi ja seurakunta antoi niiden toteutuksesta tekijöille täyden hyväksyntänsä.³²

Alttaritaulu

Syyskuussa 1793 tiedusteli nuori vapaaherra Gustaf Wrede isänsä nimissä seurakunnalta kirkon ”kaunistuksista ja muista välttämättömyyksistä”. Kirkko tarvitsi hänen mielestään ainakin alttaritaulun ja saarnastuolin. Vapaaherra Wrede sai tehtäväkseen alttaritaulun hankkimisen ja sen aiheesta päättämisen, muusta huolehtiminen jätettiin kirkkoväärtille.³³ Samana syksynä ostettiin loviisalaiselta kultaseppä Herman Poetzellilta hopeiset ehtoollisvälineet.³⁴ Kalkin jalan reunassa on inskriptio: GUD TILL ÄRA: OCH ANJALA KYRKA TILLHÖRIG ÅHR 1793 (Jumalan kunniaksi ja Anjalan kirkolle kuuluva vuonna 1793).

²⁷ Oksanen, Eeva-Liisa, *Elimäen historia*. Elimäki 1985, 255–256.

²⁸ Kolehtivarojen tilitys 7. ja 16.12.1791.

²⁹ Piispantarkastusptk. 29.7.1796.

³⁰ Kirkonkassan tilit 1.5.1794.

³¹ Kirkonkassan tilit 1.5.1794–1.5.1795.

³² Kirkonkok. ptk. 17.1.1794.

³³ Kirkonkok. ptk. 16.9.1793.

³⁴ Kolehtivarojen tilitys 19.4.1793.

Kuva 2. Hovi- ja historiamaalari C. G. Ecksteinin tekemä alttaritaulu. Valok. P.-O. Welin. Museovirasto.

Fig. 2. Altar painting by court painter C. G. Eckstein. Photo: P.-O. Welin. National Board of Antiquities.

Gustaf Wrede kääntyi alttaritauluasiassa Tukholman Yli-intendentinviraston puoleen, kuten voimassa ollut vuonna 1776 annettu kuninkaallinen rakennusasetus edellytti. Sen mukaan julkisten rakennusten, joihin kirkotkin kuuluivat, piirustukset oli jätettävä Yli-intendentinviraston tarkastettaviksi ja kuninkaan vahvistettaviksi. Määräys koski myös kirkkojen sisustukseen hankittavia alttaritauluja, saarnastuoleja, urkuja ja muita koristuksia, joihin oli usein uhrattu huomattavia rahasummia, lopputulosten kuitenkin ollessa ala-arvoisia ja kehoja. Tästä syystä rakennusasetus edellytti Kuninkaallisen kuvanveisto- ja maalariakatemian jäsenten tai ainakin sen hyväksymien taiteilijoiden käyttämistä. Yli-intendentinvirastosta oli maksutta saatavissa kauniita piirustuksia ja se välitti taitavia mestareita.³⁵

Keväällä 1794 Gustaf Wrede kertoi Yli-intendentinviraston kautta tilatun alttaritaulun luonnospiirustuksen saaneen kuninkaan, ts. Kaarle herttuan johtaman holhoojahallituk-

³⁵ Kunglig förordning 1776, § 3 ja 5. *Kyrkobyggnader 1760–1860*. Del 1. Skåne och Blekinge. Sveriges kyrkor 210, 279–280.

sen vahvistuksen. Seurakuntalaiset kokivat, että Tukholmasta hankittava alttaritaulu oli heidän puoleltaan ainoa tapa ikuistaa niiden muistoa, jotka olivat anteliaisuudellaan siihen myötävaikuttaneet. Se oli pysyvä muistutus tuleville sukupolville aikakauden ”hellyydestä” (ömhets) tukea vähävaraisia kansalaisiaan heidän kunnostaessaan ja kaunistaessaan julkiselle jumalanpalvelukselle pyhitettyä rakennusta.³⁶ Alttaritauluun liittyvissä käytännön kysymyksissä Wredellä oli Tukholmassa nimeltä mainitsematon asiamies, joka sai kirkonkassan tilien mukaan vaivanpalkakseen neljä leiviskää voita.³⁷

Kesällä 1796 Tukholmasta saapunut, hovi- ja historiamaalariksi itseään kutsuneen Carl Gustaf Ecksteinin (1766–1838) tekemä alttaritaulu³⁸ esittää ”Kristusta yrttitarhassa hyvin murheissaan, mutta enkelin lohduttamana”, kuten sitä kahta vuotta myöhemmin pidetyn rovastintarkastuksen pöytäkirjassa kuvailtiin.³⁹ Punaiseen vaatteeseen ja siniseen viittaaan pukeutunut, Getsemanen puutarhassa polvilleen langennut Kristus on kohottanut tuskaisen katseensa vieressään seisovan kalkkia kädessään pitävän enkelihahmon puoleen. Sommitelman tekee poikkeukselliseksi enkelin paikka Jeesusken vieressä. Getsemane-aiheen varsinkin 1800-luvulla yleistyneissä kuvaesityksissä ilmassa leijuva enkeli ilmestyy Jeesukselle kalkki ja usein myös risti kädessään. Kalkki viittaa Kristuksen tulevaan kärsimykseen, katkeraan kalkkiin, jonka hän oli pian kohtaava. Anjalan alttaritaulun enkeli ei myöskään vastaa mielikuvaa enkelistä lempeänä valkopukuisena olentona. Ecksteinin maalaama enkeli on 1760-luvulta alkaen taidetta ja sen perusteita muokanneen antiikin veistotaiteen vaikutuksen tulosta. Enkelit saatiin kuvata kreikkalaisen mytologian mukaan kauniina siivekkäinä nuorukaisia. Anjalan enkelin profiilissa esitettyjä veistosmaisia kasvoja reunustavat pitkät kiharretut hiukset. Apollomaisen komean, lähes alastoman enkelin vaatetuksena on häveliäästi lantiolle kiedottu harsomaisen ohut vaate. Siivistä vain toinen erottuu heikosti kalkkia kohollaan pitävän käden takaa.

Alttaritaulun tekijä C. G. Eckstein on parhaiten tunnettu ei niinkään taide- kuin taitavana koristemaalarina. Hän opiskeli vuodesta 1778 Taideakatemia koulussa maalausta ja etsausta taidemaalari Elias Martinin ja sisustustaidetta arkkitehti Louis Masreliezin johdolla. Hän oli 1780- ja 90-luvuilla koristemaalarina puuseppäisensä kanssa mm. Tukholman kuninkaanlinnan ja Kustaa III:n Hagan paviljongin huoneiden ja salonkien sisustamistyössä.⁴⁰ Tukholman linnan parhaana koristemaalarina pidetty Eckstein maalasi mm. ovenpäällistauluja, friisejä ja seinämaalauksia. Hän osallistui 1700-luvun lopulla ahkerasti Taideakatemia vuosinäyttelyihin. Ecksteinin maalaukset esittivät uskonnollisia, allegorisia ja mytologisia aiheita, mutta hän teki myös laatukuvia, maisemamaalauksia, kaupunkinäkymiä ja muotokuvia. Hänen maalaustyyliinsään oli paljon uusklassillisia piirteitä, mm. henkilöahmot olivat Anjalan alttaritaulun enkelin kaltaisia pitkiä ja veistosmaisen pelkistettyjä.⁴¹

³⁶ Kirkonkok. ptk. 2.3.1794.

³⁷ Kirkonkassan tilit 1.5. 1795–1.5.1796.

³⁸ Kirjallisuudessa on vuodesta 1887 esiintynyt tieto, että taulu olisi hovimaalari Fredrik Westinin (1782–1862) maalaama. Hausen, Reinhold, *Anteckningar gjorda under antiqvarisk forskningsresa sommaren 1876 i Östra Nyland*. Helsingfors 1887, 36.

³⁹ Hov- och historiemålaren Herr C.G. Ecksteins räkning. Kolehtivarojen tilitys 18.8.1796. Rovastintarkastusptk. 29–30.1798.

⁴⁰ Alm, Göran, *Franskt blev svenskt. Den svenska konstnärfamiljen Masreliez i Sverige under 1700-talet*. Lund 1991, 150.

⁴¹ Rönnow, Sixten, Carl Gustaf Eckstein. *Svenskt konstnärlexikon* II. Malmö 1963, 70–71.

Kuva 3. Karjaan kirkon entinen alttaritaulu, hovimaalari C. W. Svedman 1796. Valok. P.-O. Welin 1978. Museovirasto.

Fig. 3. The former altar painting of Karjaa Church by court painter C. W. Svedman, 1796. Photo: P.-O. Welin 1978. National Board of Antiquities.

Kuva 4. Yli-intendentinviraston konduktööri Thure Wennbergin tekemän alttarilaitteen konseptipiirustus. Riksarkivet. Valokuva Museovirasto.

Fig. 4. Draft design for an altarpiece by conducteur Thure Wennberg of the Office of the Superintendent of Public Building. National Archives of Sweden, Stockholm. Photo: National Board of Antiquities.

Kuva 5. Kuoriseinän alttarilaite, alttaritaulu ja illusorinen verhomaalaus. Valok. P.-O. Welin 1965. Museovirasto.

Fig. 5. Altarpiece of the choir wall, altar painting and illusory painting of drapery. Photo: P.-O. Welin 1965. National Board of Antiquities.

Alttaritaulun uusklassillisen kullatun kehyksen yläreunaan liittyy kaksi pilven päällä lepäävää auringonsäteiden ympäröimää enkelinpäätä ylistämässä Jumalan kunniaa. Enkelilapsoiset, *angeli minori*, olivat poikkeuksellisen suosittuja 1700-luvulla. Tukholmasta taulun mukana tulleen kehyksen valmistaja koristekuvanveistäjä Pehr Ljung oli, kuten isänsä Johan Ljung Tukholman parhaita ornamenttikuvanveistäjiä. Hän työskenteli Ecksteinin tavoin Tukholman kuninkaanlinnan ja Kustaa III:n Hagan paviljongin sisustamisessa tehden mm. huonekaluja.⁴²

⁴² Dir. och bildhuggare Pehr Liungs räkning Kolektivarojen tilitys 18.8.1796; Alm 1991, 103, 126, 173.

Kuva 6. Alttaripöytä, jonka veistetty reunus kuvaa liinaa. Valok. Ulla Rahola 2004.

Fig. 6. Altar table with a painted carved representation of the cloth. Photo: Ulla Rahola 2004.

Kehyksen alareunaan mitä todennäköisimmin vasta Anjalassa lisätyssä pienessä laastassa kerrotaan, että alttaritaulu on ”Muistona Kustaa III:n armosta ja Ruotsin kansan anteliaisuudesta ostettu kolehtivaroilla ja paikalleen pantu vuonna 1796.” Inskription alussa on osuva viittaus Vanhan Testamentin ensimmäisen Aikakirjan 29. luvun jakeeseen 9 ”Ja kansa iloitsi, että he niin hyvästä tahdosta antoivat, sillä he antoivat Herralle vapaasta sydäimestä, vapaasta tahdostansa. Ja kuningas David oli myös sangen suuresti iloissansa.”

I KRÖN. XXIX IX KONUNG G U S T A F III: dies NÅD
och
SVEA FOLKETS GIFMILDHET TILL ÅMINNELSE
med
COLLECTE MEDEL UPKÖPT OCH HITSATT
ÅR MDCCXCVI

Anjalan alttaritaulu kuuluu harvoihin Ruotsin puolelta vuoden 1776 rakennusasetuksen jälkeen Suomen kirkkoihin hankittuihin alttaritauluihin. Pietarsaaren kirkossa on lähinnä muotokuvamaalarina tunnetun Frans Gabriel Westenbergin Ristiinnaulittua ja ehtoollista kuvaava kaksiosainen alttaritaulu vuodelta 1784. Tammisaaren kirkkoon hankittu Ristiltäotto lienee Lorenz Pasch nuoremman tekemä 1600-luvun maalauksen kopio. Karjaan kirkossa on C. W. Swedmanin Kristusta Emmauksessa esittävä alttaritaulu vuodelta 1795. Närpiön kirkon Ristiinnaulittu-aiheinen alttaritaulu vuodelta 1803 on 1700-luvun tunnetuimman ruotsalaisen kirkkomaalarin Pehr Hörbergin tekemä. Näistä ainoastaan Karjaan alttaritaulun voimakkaasti usklassillinen esitystapa on samankaltainen kuin Anjalan alttaritaulussa. Kristus on nähty suoraan edestä ja hänen molemmilla puolillaan olevat apostolien kasvot ovat veistosmaisesti profiilissa. Kumpaankin reunaan on maalattu komeromaiset syvennykset antiikin maljakoineen. Taulu oli tarkoitettu sijoitettavaksi kuori-ikkunan alapuolelle ja sen yläpuolella oli ikkunapenkiltä kohoava kookas risti. Golgatan tyhjä risti, *crux nuda*, olikin 1700-luvun lopun usklassismin suosima alttarikoristus ja esiintyi esimerkiksi Yli-intendentinviraston Vaasaan, Lammin ja Vähäkyrön kirkkoihin laatimissa piirus-

Kuva 7. Puuseppä Jacob Nygrénin tekemä saarnastuoli. Valok. K. K. Meinander 1899. Museovirasto.

Fig. 7. Pulpit made by carpenter Jacob Nygrén. Photo: K.K. Meinander 1899. National Board of Antiquities.

tuksissa. Se lienee ollut myös yhtenä syynä Raamatun-aiheisten esittävien taulujen vähäisyyteen.⁴³

Anjalan alttaritauluun liittyi myös Yli-intendentinviraston konduktööri, arkkitehti Thure Wennbergin laatima uusklassillisen alttarilaitteen ja alttaripöydän piirustus.⁴⁴ Sen tekemisestä vastasi puuseppä Nygrén.⁴⁵ Hän on noudattanut suhteellisen tarkkaan Wennbergin piirustusta, mutta tehnyt myös omia ratkaisujaan. Esimerkiksi lähinnä alttaritaulua olevien uritettujen pilasterien paikalla on kolmeneljäsosapylväät kapi-teeleinen. Klassismin säätöjen mukaan palkistoon kuuluva hammaslista on saanut koristeellisemmän muodon. Alttarilaitteen päällä on piirustuksen mukaiset Mooseksen

⁴³ Hanka, Heikki, *Kirkkomaalauksen traditio ja muutos 1720–1880. Carl Fredrik Blom murrosajan maalarina*. Jyväskylä studies in the arts 54, 46; Knapas, Marja Terttu, Valo, teologia, kirkkotila. *Käytännöllinen teologia ja kirkko. Juhlakirja dosentti Pentti Lempiäisen täyttäessä 60 vuotta 18. syyskuuta 1992*. Käytännöllisen teologian laitos. Helsinki 1992, 236–237, 242–243; Knapas, Marja Terttu, *Kyrkobyggnader 1760–1860. Del 3 Övre Norrland, Finland 1760–1809. Sveriges kyrkor 217. Riksantikvarieämbetet 1993, 187–188; Nikula, Sigrid, Närpes kyrka och kyrkogård. *Närpes igår och idag*. 1975, 40.*

⁴⁴ Överintendentsämbetet, protokoll 17.4.1794. RA.

⁴⁵ Snickaren Nygrens lön för predikstolen samt altare tavle decorations byggnaden 36 dagar. Kolehti- varojen tilitys 1.5.1797–1.5.1798.

Kuva 8. Porvoon tuomiokirkon saarnastuoli vuodelta 1764. Valok. P.-O. Welin 1971. Museovirasto.

Fig. 8. The pulpit of Porvoo Cathedral from 1764. Photo: P.-O. Welin 1971. National Board of Antiquities.

laintaulut käskyineen. Nygrén on lisännyt sommitelmaan vielä avoimen kirjan, jossa on selittävä teksti ”Genom Moses är lagen gifven; nåd och sanning är kommen genom Jesus Kristus” (Mooseksen kautta on laki annettu; armo ja totuus on tullut Jeesuksen Kristuksen kautta). Asetelman kruunaa risti, jossa kirjaimet INRI ja haudasta ylösnouseen Kristuksen tunnuskuva hänen jälkeensä jättämä valkea käärinliina.

Nygrénin tekemä alttaripöytä liinamaiseksi veistettyine kaarrosreunuksineen noudattaa myös piirustusta, ainoastaan pöydän etupinnassa oleva kuolemattomuuden laakeriseppelä on jätetty pois. 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa kiinnitettiin alttaripöydän muotoiluun suurta huomiota. Se ei ollut tarkoitettu vaateetukseksi, kuten aiemmin tai myöhemmin, vaan oli osa alttarilaitteen kokonaisuutta.

Saarnastuoli on tehty ilman Yli-intendentinviraston piirustusta ja siitä vastasi alttarilaitteen valmistanut puuseppä Nygrén. Saarnastuolin rokokoomaisen kevyesti kaartuvan pyöreämuotoisen korin matalaprofiilisisissa kulmakukin kaunistetuissa kultareunuksisissa peileissä on omintakeisen monimuotoista kasviornamentiikkaa. Kirjalaudan kannattajana on enkelinpää. Pyöreän kaikukatoksen alareunaan on veistetty poimutettu verho. Katoksen reunan päällä on uurnaveistokset, joista nousee tulenlieskoja. Katoksessa on lisäksi 1700-luvun pietismin yleisenä uskon tunnuskuva olleet siivekkäät palavat sydämet. Raamatun päällä lepäävä Agnus Dei, Jumalan karitsa, on uhrikuolemallaan synnin ja kuoleman vallan voittaneen Jeesuksen symbolina. Voitonlippua merkiksi kaikille kansoille (Jes. 62:10) kannattava pienuinen Kristus on kaikukatoksen puuleik-

Kuva 9. Munsalan kirkon alttarilaite ja kuoriseinän verhomaalaus 1780-luvulta. Valok. Heikki Havas 1965. Museovirasto.

Fig. 9. The altarpiece of Munsala Church and the drapery painting of the choir wall from the 1780s. Photo: Heikki Havas 1965. National Board of Antiquities.

kausten huipussa. Saarnastuolin portaan koristeellisessa porttirakennelmassa toistuvat tulenlieskoineen sekä uskon siivitetty palava sydän.

Nygrenin saarnastuoli oli ajankohtaansa nähden tyyliiltään jo vanhanaikainen, varsinkin jos sitä vertaa Tukholmassa piirrettyyn uusklassilliseen alttarilaitteeseen. Saarnastuolin esikuvana on ollut Porvoon tuomiokirkon saarnastuoli, kuten Leena Sammallahti on iittiläisiä puuseppiä käsittelevässä tutkimuksessaan osoittanut. Puuseppä Daniel Ingraueksen ja kuvanveistäjäksi kutsutun Petter Solitanderin tekemän saarnastuolin vihki käyttöön hiippakunnan piispa Gabriel Fortelius syyskuussa 1764. Hän oli henkilökohtaisesti huolehtinut saarnastuolin valmistuksesta.⁴⁶ Myös Porvoon saarnastuolin portaan porttirakennelma uurna-aiheinen vastaa täysin Anjalan saarnastuolin porttia,

⁴⁶ *Porvoon tuomiokirkon taidearteet* Näyttelyluettelo. Porvoon museo 1978, 10.

vaikkakin sitä paikallisen tietämän mukaan on pidetty Kustaa III:n henkilökohtaisena lahjana Anjalan seurakunnalle.⁴⁷

Anjalaan Hämeenlinnan ja Loviisan kautta vuonna 1792 muuttanut saarnastuolin ja alttarilaitteen veistäjä Jacob Abrahamsson Nygrén työskenteli pappilan renkinä ja Anjalan kartanon puuseppänä. Hänen vaimonsa oli kirkon toisena puuseppänä toimineen, Koskenkylän ruukista vuonna 1791 muuttaneen puuseppä Adam Ekbergin vaimon Anjalan pappilassa piikana työskennellyt sukulainen. Vuonna 1797 saamansa muuttokirjan mukaan Jacob Nygrén oli viisivuotisen oleskelunsa aikana osoittautunut taitavaksi sekä puusepän, vaununtekijän että kuvanveistäjän taidoissa. Erityisesti tämän sanottiin näkyneen Anjalan kirkon korjaustyössä, jossa hän oli erinomaisella uutteruudella ja taidolla korjannut rakennusta ja sen ohella valmistanut kuninkaallisen Intendenttikonttorin piirustuksen mukaan alttaritaulun koristeet, ts. alttarilaitteen ja alttaripöydän, sekä saarnastuolin kaikkine osineen.⁴⁸

Nygrén palasi Anjalasta Artjärvelle, sieltä littiin ja edelleen Heinolaan. Hän ei puuseppänä ollut ammattikuntalaitoksen alainen, vaan esiintyy kirkonkirjoissa ”vaeltavana liivinmaalaisena”, kuten Leena Sammallahti on Nygrénin elämänvaiheita tutkiessaan voinut todeta. Iitin kirkon saarnastuoli, joka on Porvoon tuomiokirkon ja Anjalan kirkon saarnastuolien hieman yksinkertaistettu muunnos, on Nygrén tehnyt 1830-luvun alusta.⁴⁹

Kirkon sisämaalaus

Tuomiorovasti Magnus Alopaeuksen tarkastuksessa elokuun lopussa 1798 kirkko todettiin hyvin sisustetuksi ja kaunistetuksi. Kirkon maalausta ei vielä oltu saatettu loppuun, mutta sen odotettiin valmistuvan joidenkin viikkojen päästä.⁵⁰ Kirkkosalissa lautaholvi ja hirsiseinät oli käsitelty valkoisella värillä, seinien alaosassa oli punaista graniittia jäljittelevä pirkotusmaalaus. Sisämaalauksen vaativimmasta osasta, alttarilaitteen ja saarnastuolin öljyvärillä maalaamisesta vastasi helsinkiläinen maalarimestari A. G. Thitz. Hän työskenteli kirkossa 81 päivää, oppipoika hänellä oli apunaan 63 päivän ajan. Alttarilaitteen marmorointi jäljitteli sen tyylin mukaista uusklassismin kiviarkkitehtuuria. Mielikuvaa oikeasta marmorista korostavat yläosan palkistossa olevia ”kvaadereita” toisiinsa yhdistävät maalatut sidosraudat. Marmorointi on vanhoista valokuvista päätelleen ollut alkuaan suonikkaampaa ”antiikin” marmoria kuin nykyinen, 1960-luvun restauroinnin jälkeinen harmaan hillitty tavanomaisempi marmori. Saarnastuolin kori lienee jouduttu maalaamaan uudelleen 1800-luvun jälkipuoliskolla, koska se esiintyy jo ennen vuotta 1900 otetuissa valokuvissa perusväriiltään valkoisena, vain koristelistat ja kasvikuviot ovat kullatut tai pronssatut. Sen sijaan sen portaassa ja porttirakennelmassa on ollut alttarilaitteen kaltainen voimakkaan juovikas marmorointi.

Alttarilaitteen taustana oleva illusorinen draperiamaalaus on tehty seinälle pingotetulle pellavakankaalle. Se koostuu loistavan sinisestä laskostetusta verhosta, draperiasta, jossa on leveät keltaiset kultapunosreunat. Seinän vieressä verho on solmittu kokoon

⁴⁷ Aarnio 1955, 16–17.

⁴⁸ Sammallahti, Leena, *Iittiläisiä puuseppiä. Jacob Nygrén ja muita käsityön taitajia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1986, 14–17.

⁴⁹ Sammallahti, 1986, 14, 20–23.

⁵⁰ Rovastintarkastusptk. 29–30.8.1798.

Kuva 10. Kirkkosali ennen vuotta 1900 tehtyä korjausta. Valok. K. K. Meinander 1899. Museovirasto.

Fig. 10. The interior of the church before repairs carried out in 1900. Photo: K. K. Meinander 1899. National Board of Antiquities.

tupsunauhoiin. Todentuntuista vaikutelmaa korostaa laskosverhon helman laskeutuminen sakaristoon johtaviin oviin maalattujen korkeiden ylälistojen päälle. Ovista vain toinen on oikea, toinen on valeovi ja tehty kuoriseinän symmetrian saavuttamiseksi. Draperian nurkissa on vielä piedestaaleilla seisovat antiikin kannelliset urnat täydentämässä kokonaisuutta. Vastaavanlainen hapsureunainen draperiasommitelma punottuine nyö-rineen ja tupsuineen on maalattu myös saarnastuolin taustaseinään.

Barokin ja rokokooajan katolisissa kirkkosisustuksissa draperioita esiintyy paljonkin alttaritaulujen tai saarnastuolien baldakiineina, kunniakatoksina. Ne ovat useimmiten veistetty tai muotoiltu kipsistä, mutta saattavat olla myös oikeasta brokadikankaasta poimutettuja. Ruotsissa verhomaalaukset olivat 1790-luvulta alkaen suosittuja erityisesti ala-Norlannin ja Jämtlannin kirkoissa. Mitään erityistä syytä niiden suureen suosioon ei kuitenkaan tiedetä.⁵¹

Anjalassa draperiamaalaus on mahdollisesti ollut Thitzin tai vapaaherra Wreden ehdottama kaunistus kirkon kokonaisuus. Sen teettämisestä eivät seurakunnan arkistolähteet kerro mitään. Esikuvana tai innoituksena sille on saattanut olla joku sittemmin jo purettu kirkko, esimerkiksi Ulrika Eleonoran kirkko Helsingissä tai Loviisan silloinen kirkko. Anjalan kaltainen, mutta sitä hieman vanhempi koko kuoriseinän peittävä

⁵¹ Norderman, Maj, *Kyrkoinredningar under rokoko och empire. Kyrkobyggnader 1760–1860. Del 4 Häradalen, Jämtland, Medelpad och Ångermanland. Sveriges kyrkor 221. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1997, 40–43.*

draperiamaalaus on Piikkiön kirkossa. Sen on vuonna 1776 toteuttanut turkulainen maalarimestari Gustaf Lucander, joka valmisti Thitzin tavoin myös kangastapetteja.⁵² Keuruun vanhan kirkon kuorisoinän peittävä draperia on vuodelta 1786 ja Munsalan kivikirkossa se on Anjalan ikäinen.⁵³ Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan 1700-luvun lopun tunnetuimman kirkkomaalarin Mikael Toppeliuksen tuotantoon draperiamaalaukset eivät kuuluneet. Alttariseinän verhomaalauksen suosio Suomessa jatkui pitkälle 1800-luvun puoliväliin asti.

Kirkon sisämaalauksesta vastannut Anders Gustaf Thitz toimi maalarimestarina Helsingissä vuosina 1790–1800. Härnösandissa vuonna 1767 syntynyt Thitz oli parikymmenvuotiaana ollut oppilaana Kuninkaallisessa maalaus- ja kuvanveistoakatemiassa Tukholmassa.⁵⁴ Vuonna 1790 hän anoi maalarinkisällinä Helsingin maistraatilta porvarisoikeuksia, mitkä olivat edellytyksenä ammatinharjoittamiselle. Niitä puollettiin ja Thitz sai Helsingissä yksinoikeuden öljyväreillä tehtäviin maalauksiin. Samalla häntä kehoitettiin anomaan Tukholman maalariammattikunnalta mestarikirjaa. Seuraavana vuonna 1791 toinen Helsinkiin hyväksytyt maalari puolestaan keskittyi vesiväreillä, ts. liimamaaleilla tehtyihin töihin. Keskinäinen työnjako ei kuitenkaan täysin pitänyt ja Thitziä syytettiin tapettien ym. maalaamisesta. Hän puolestaan katsoi Viaporin aliupseereiden ja miehistön jäsenten harjoittamien maalauksien saattaneen hänet taloudelliseen ahdinkoon.

Thitzin tiedetään oleskelleen Helsingin aikanaan myös pitempiä aikoja maaseudulla, Anjalan kirkon sisämaalauksia oli näitä kaupungin ulkopuolella tehtyjä tilaustöitä.

Vuonna 1801 maalariksi ja taiteilijaksi, ”målare och artist”, itseään nimittänyt Thitz asettui asumaan Loviisaan, jossa eli kuolemaansa asti vuonna 1828. Loviisasta käsin hänen tiedetään toimineen Pyhtään ja Valkealan kirkkoissa. Pyhtään kirkossa hän vastasi vuosina 1806–1807 mm. penkkien ja alttarikaiteen maalauksesta sekä saarnastuolin ja alttarilaitteen marmoroinnista ja kultauksesta. Lisäksi Thitz maalasi länsilehterin kaiteen peileihin kömpelössä rujoudessaan puhuttelevat apostolien kuvat.⁵⁵ Valkealan kirkossa oleva, edellisen kirkon palosta pelastettu Ristiltäottoa esittävä alttaritaulu, jonka henkilöhaamot muistuttavat ulkoiselta olemukseltaan Pyhtään lehterinkaiteen apostoleja, on Thitzin maalaama vuonna 1820.⁵⁶

* * *

Kustaa III:n Venäjää vastaan aloittama sota oli tuhonnut kirkon sisustuksen vuonna 1790, mutta rauhan solmimisen jälkeen kuningas sai anjalalaisten mielissä suuren kunnian hyväntekijänä ja kirkon kaunistajana. Seurakunnan asioita patronuksen tavoin hoitanut Anjalan kartanon herra Rabbe Gottlieb Wrede oli kuninkaan mies henkeen ja vereen. Hänen poikansa Gustaf oli saanut nimensä kuninkaan mukaan ja Kustaa III oli

⁵² Riska, Tove, Piikkiön kirkko. *Turun tuomiorovastikunta* I. Suomen kirkot 3. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1964, 104.

⁵³ Knapas, Marja Terttu, Keuruun vanha kirkko. *Keuruun ja Pihlajaveden kirkot*. Suomen kirkot 21. Museovirasto 1998, 21; Nyholm, Bertel, *Kyrkan i Munsala*. Munsala 1992, 134, 141.

⁵⁴ Pousar, Jarl, Helsingfors målarskrå 1820–1868. En historik med speciell tonvikt på skråets konstnärliga ambitioner. *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 6. Taidehistorian seura 1982, 22.

⁵⁵ Elenius, Edv., *Helsingiläisiä maalarimestareita 1700-luvulla*. Turku 1948, 9–10; Sirén, Olle, Lovisa-artisten Anders Gustaf Thitz bönhäsjägare och magnetisör kyrkmålare i Pyttis. *Östnyländsk jul*. Bilaga till Östra Nyland och Kotka Nyheter 1966.

⁵⁶ Oksanen, Eeva-Liisa, *Valkealan historia* II. Valkeala 1995, 275.

lupautunut hänen kummikseen Suomen matkallaan kesällä 1775 vieraillessaan Anjalan kartanossa.⁵⁷ Sodan aikana Wredellä ei ollut minkäänlaista osuutta kartanonsa alueella syntyneeseen kuninkaan vastaiseen liittohankkeeseen. Hän ei tässä vaiheessa ollut edes paikalla, vaan saattamassa perhettään ja Regina-äitiään sodan jaloista Turkuun.⁵⁸

Kuninkaan rooli Anjalan kirkon sodanjälkeisten vaurioiden korjaamisessa rajoittui todellisuudessa seurakunnan kolehtianomuksen hyväksymiseen. Kolehdin poikkeukselliseen anteliaisuuteen hänellä ei liene ollut mitään osuutta. Kirkon saarnastuolin tekemiseen ja alttaritaulun maalaamiseen ei kuningas liioin voinut vaikuttaa. Hän oli menehtynyt useita vuosia aikaisemmin murhatyön uhrina kevättalvella 1793.

Kustaa III oli toki innokas teatteritaiteen suosija, mutta hänen ”rationaaliset valistusaatteensa”, joihin alussa mainitussa Helsingin Sanomain uutisessa viitattiin, eivät olleet näkyvästi kirkon vastaisia. Valistusaatteet sisälsivät tosin radikaaleimmillaan myös kirkonvastaisuuden, mutta vasta Ranskan vallankumouksen seurauksena kirkkoja suljettiin ja profanoitiin, ei kuitenkaan Ruotsissa. Kustaa III sen sijaan suunnitteli uusien kirkkojen rakentamista Tukholmaan ja lahjoitti varoja mm. Hämeenlinnan seurakunnalle, jotta se voisi rakentaa itselleen hienon uuden kirkon.⁵⁹

Kustaa III:n valistusaatteisiin liittyi myös Anjalassa avattu Regina-koulu ja sen kirjasto. Niiden taustalla oli hovisaarnaaja C. M. Wrangelin vuonna 1771 perustama uskonnollisen seura *Pro fide et christianismo*. Valtakunnallinen seura uskon ja kristillisen elämän puolesta halusi edistää tarkoitustaan mm. perustamalla kouluja ja julkaisemalla uskonnollista kirjallisuutta. Hartaasti uskonnollinen Rabbe Gottlieb Wrede kutsuttiin tämän seuran jäseneksi vuonna 1799.⁶⁰

Anjalan kirkko oli tiettävästi ainoa Kustaa III:n sodassa vahinkoja kärsinyt kirkkorakennus Ruotsin puolella rajaa. Sen korjaus käynnistettiin ainakin nimellisesti kuninkaan suojeluksessa, kolehtipäätöksellä ja Yli-intendentinviraston alttarilaitesuunnitelmalla. C. G. Ecksteinin maalaama alttaritaulu oli kuninkaan asettamien usklassillisten normien mukainen. Uudistuksen toteuttaneet puuseppä Jacob Nygrén ja maalarimestari A. G. Thitz edustivat puolestaan vahvaa paikallista, kansanomaisempaa käsityöläisperinnettä. Kirkkosalin eheänä säilynyt kokonaisuus kuoria hallitsevine draperiamaalauksineen kuvastaa siten hyvin 1700-luvun lopun kirkkotaiteen julkisia tavoitteita sekä viranomaisten suosimaa makua ja tyylinmukaisuutta että myös seurakuntien mahdollisuuksia niiden toteuttamiseen.

Anjalan arkkitehtuuriltaan vaatimaton puukirkko uudistettiin Kustaan sodan jälkeisinä vuosina osoituksena hallitusvallan huolenpidosta alamaisistaan. Rungas ja korkeatasoinen koristelu toi tässä mielessä Anjalaan tiettyä kuninkaallisuuden tuntua, joka kansanperinteen tasolla oli helposti yhdistettävissä Kustaa III:n maallisiin rakennushankkeisiin ja ennen muuta hänen teatteriharrastukseensa.

---

⁵⁷ R. A. W[rede] 1925–1928, 14.

⁵⁸ Oksanen, Eeva-Liisa & Oksanen, Markku, Reginan perintö. *Reginakoulu ja Regina-Säätiö 1802–2002*. Regina Säätiö 2002, 17.

⁵⁹ Knapas, Marja Terttu, Tavastehus kyrka och dess tillkomsthistoria. *Finskt Museum* 2003. Finska Fornminnesföreningen 2004, 6.

⁶⁰ Oksanen & Oksanen 2002, 21.

SUMMARY

Anjala Church and the Russo-Swedish War of 1788-1790

The construction of the wooden church of Anjala belongs to a period of active church building in Finland in response to population growth in the mid-18th century. New chapelrics were established in large parishes and the old 17th-century churches were replaced with new and larger buildings. Anjala Church has a cruciform plan with tapering cross-arms that was typical of wooden churches in Eastern Finland. Located on the west bank of the Kymijoki river, which was the border between Sweden and Russia at the time, the church, like other settlements in the area, suffered considerable damage as a result of King Gustav III's power-politically motivated attack on Russia and the ensuing war of 1788–1790.

The king granted generous church collection funds for repairs to Anjala Church. The funds permitted the purchase of new church bells from Stockholm and an altar painting with Gethsemane as its theme by the court and history painter C. G. Eckstein and having a frame made by the ornament sculptor Pehr Ljung. The antiquizing painting is complemented by a Neo-Classical altarpiece designed at the Office of the Superintendent of Public Building in Stockholm, the crown building authorities of the period. The pulpit is mainly of the Rococo style with ornamental themes related to Pietism. A further complementary detail of the interior is a bright-blue drapery painting covering the whole altar wall. Like the pulpit, it was made by a local craftsman.